

IN MEMORIAM

© *Валентина КРИЖАНІВСЬКА (Київ)*

ХИЖНЯК ІГОР АНТОНОВИЧ (1948-2020): ТЕПЛІЙ СПОГАД ПРО ВЧЕНОГО ТА КОЛЕГУ

«[...]Творчу поведінку я розумію як зусилля у пошуках свого місця у спільній людській справі і як обов'язок у цій спільній справі залишатися самим собою. [...] Кожна людина, якщо вона доб'ється такого свого місця в житті, приносить для всіх невідмінно щось нове... і в цьому і є вся наша творчість».

Михайло Пришвін

Таємниця творчості вченого, письменника, митця назавжди залишається загадковою. Адже, крім пошуків інтелектуальних, завжди є пошуки духовні, якими живе кожна людина, шукаючи відповіді на сокровенні питання буття, вибудовуючи свою модель світу. Кожна людина неповторна – це особливий невичерпний Всесвіт, у якому вона живе, яким вона ділиться з іншими, а потім забирає із собою. Це не лише стежки, якими вона пройшла, але й голос та інтонація, і усмішка в очах – віддзеркалення частинок душ, успадкованих від давніх поколінь. В.І. Вернадський підкреслював, що «людська особистість, як і все в оточуючому світі, не є випадковістю, а створена тривалим ходом попередніх поколінь». Якщо це людина науки, то, будучи ланкою у цьому ланцюжку, вона залишає по собі картину світу в своїх працях, які відтворюють її душу і відповідають на виклики світу. Недаремно вважають, що «головні біографічні факти в житті вченого – його книги», але й витоки роду, і оточення, і уподобання теж не менш важливі.

Життєвий шлях Ігоря Антоновича Хижняка почався у Львові, де тоді мешкала його родина. Великий вплив на формування особистості майбутнього вченого справив батько – відомий український журналіст, письменник Антон Федорович Хижняк (1907-1993), який працював головним редактором обласної газети Львівщини «Вільна Україна» (1944-1950 рр.).

Родовід А.Ф. Хижняка мав коріння на Харківщині, у степовому селі Зачепилівка. Вихідцю із селянської родини, який рано розпочав трудове життя, необхідно було здолати великі труднощі, щоб обрати шлях літературної діяльності. Лише талант, працелюбство, любов до книги Антона Федоровича Хижняка допомогли йому стати журналістом, який у 1930 –і роки редагував газети міст Краснограда, Змієво, Ізмаїла, Куп'янська, Харкова. Професійна журналістська робота посприяла його спілкуванню з В. Сосурою, Л. Первомайським, О. Копиленком, які на той час уже були відомими українськими літераторами. З 1950 до 1961 р. А. Хижняк працював головним редактором «Літературної газети» (з 1962 р. – Літературна Україна) у м. Києві. На цей час припадає вихід у світ його відомого роману «Данило Галицький», повістей «Тамара», «Невгамовна» та ін., які мали в основі глибоке дослідження автором історичних джерел. Зацікавленість батька історичними сюжетами, мистецтвом, можливість спілкування з творчими людьми формувало картину світу майбутнього професора І. Хижняка.

Родина Хижняків мешкала в історичному центрі столиці радянської України – стародавньому золотоголовому Києві. Спочатку на вулиці Хрещатик, 15, а з 1952 року – у будинку письменників (вулиця Велика Васильківська, 6), де знаходиться відома киянам книгарня «Сяйво» (це та частина радянської архітектурної спадщини, що гідна поваги). Будинок у стилі ретроспективізму, фасад якого прикрашено еркерами

і великими арковими прорізами магазину «Сяйво» – пам'ятка архітектури. Перший поверх оброблено блоками-рустами сірого граніту, що надає йому ошатності. У ньому проживали відомі діячі науки і культури, українські поети та письменники Остап Вишня, Платон Воронько, Юрій Дольд-Михайлик, Василь Козаченко, Іван Ле, Семен Склярєнко, Микола Нагнибіда, Степан Олійник та ін., у книгарні можна було отримати автограф М.Рильського, В.Сосюри... Це був цілий життєвий уклад, не менш важливий, ніж їхні твори.

Неподалік у 1952 р. відкрився кінотеатр «Київ» (у формах радянського неокласицизму, із використанням елементів українського декоративного мистецтва), який став для киян важливим осередком спілкування. Будівля кінотеатру розташована у щільній забудові кварталу між житловими будинками кінця ХІХ – початку ХХ ст. Мережа навколишніх вулиць вела до театрів, музеїв міста.

Відомо, що на спосіб життя, свідомість містянина впливає міський ландшафт. Київські вулиці продовжують зберігати пам'ять про тих, хто там жив і творив. І хоча Київ дитинства і юності Ігоря Антоновича майже канув у минуле, але в колективній історичній пам'яті повоєнного покоління залишилися ознаки й символи не тільки міста, а й того далекого часу і життя, що впливало на їхній світогляд. Так, наприклад, про відбудований архітектурний ансамбль Хрещатика (де певний час жила родина Ігоря Хижняка) із легендарним каштановим бульваром пригадує член-кореспондент Національної академії мистецтв Василь Чебаник: «[...] Ми по Хрещатику як по саду ходили». Жодне місто в Європі не мало тоді стільки зелених насаджень (не випадково 1969 р. на гербі Києва було «узаконено» каштан як символ радянської столиці, а піснями гімнами стали «Київський вальс», який починався словами «Знову цвітуть каштани [...]» А. Малишка і П. Майбороди (1950 р.), а також пісня «Києве мій» зі словами «Грає море зелене...» І. Шамо і Д. Луценка (1962 р.). Звичайно, грані минулого можуть бути різні в кожного. Проте історична спадщина об'єднує минуле, теперішнє і майбутнє, якщо навіть вона суперечлива. Так і музика того часу віддзеркалює дух доби, коли вона створювалася. Доба 1960-х років позначилася певним оптимізмом, а тимчасова хрущовська лібералізація суспільно-політичного життя вселяла надії на краще. Далеко не все в тому житті було правдивим, але й не все було об'єктом споживання. Доступність театрів, філармонії давала змогу навіть студентам тієї радянської доби слухати класичну музику у виконанні симфонічних оркестрів, відомих виконавців, які з успіхом гастролювали за залізною завісою – у країнах Західної Європи.

Музика стала важливим чинником духовного становлення І. Хижняка. Завдячуючи своїм здібностям, він успішно закінчив знамениту Київську музичну школу ім. М. В. Лисенка (по класу фортепіано). Мудрість батьків виявилася в розумінні того, наскільки музика відіграє важливу роль у творчому становленні людини, сприяє реалізації її можливостей. Адже музика – це «вище мистецтво», «одкровення більш високе, ніж філософія», яке може фіксувати історичні зміни, стати символом епохи, торкнутися глибин душі. Музичне мистецтво, як і філософія, шукає відповіді на вічні питання. Недаремно Борис Пастернак писав: «Світ – це музика, до якої потрібно знайти слова». Вибираючи між музикою і словом, молодий І. Хижняк вибрав слово і шлях гуманітарія, але музику не полишав ніколи.

Студентські роки його припали на час змін у духовному житті суспільства, коли шістдесятники і дисиденти закладали важливу передумову – жити у свободі. Закінчивши Київський державний університет імені Тараса Шевченка в 1972 р., Ігор Антонович продовжив навчання в аспірантурі. У 1980 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію «Державне регулювання та ідеологічна орієнтація культурних процесів у США 60-70-х років ХХ ст.». На той час ця проблематика в радянській історіографії залишалася майже не дослідженою і стала предметом його подальших пошуків і в докторантурі КДПІ ім. М. Горького, яку він завершив у 1991 р. докторською дисертацією «Проблеми соціального регулювання сфери культури

США 60-80 рр. ХХ ст.». У 1993 році І.Хижняк став першим ученим-гуманітарієм України, запрошеним для читання лекцій в університетах США.

Майже півстоліття плідної наукової та викладацької діяльності доктора історичних наук, доктора політичних наук І.Хижняка, який пройшов шлях асистента, доцента, професора, академіка Української академії політичних наук знайшли відображення в більш як 200 наукових працях (українською, російською, англійською мовами, 5 монографій, 7 підручників). Своє призначення він втілює у працях з історії, політології, міжнародних відносин, перекладацькій діяльності тощо.

Досконало володіючи англійською, французькою, арабською мовами, використовуючи значне коло іноземних джерел, учений опублікував низку новаторських праць з історії культури США, які значно розширили поле історичних досліджень. Варто зазначити, що в 1980-1990-ті роки українські історики долучалися до надбань світової історіографії, горизонти історичної науки змінювалися, акценти змістилися у площину антропологічного підходу до вивчення історії, дослідження проблем культури, картини світу людини, її менталітету. Адже специфіка кожного суспільства визначається і його культурною, а не лише соціальною організацією. Про це писав В. Біблер: «У ХХ сторіччі феномен культури [...] все більше зрушується у центр людського буття, пронизує (знає про це людина чи ні [...]) усі вирішальні події життя і свідомість людей нашого сторіччя». Відтак, якщо культура лежить в основі суспільного розвитку, економіка, політика, право можуть виступати як підсистеми культурного. На це звернув увагу І.Хижняк, простежуючи, як через культуру транслюються цінності, притаманні тому чи іншому суспільству. Культурним процесам у США (1960-1980-х рр.) присвячено чимало ґрунтовних його праць, що пояснюють взаємодію культури та соціуму. Адже кожна культура завжди виступає в ієрархії символів і знаків. Одним із таких символів другої половини ХХ ст. стала рок-музика – феномен, який допомагає зрозуміти, у якому світі ми живемо. Тим більше, що «музика – це поле битв ідей, вона безпосередньо може виражати істину часу», саме в ній зберігається дух тієї чи іншої епохи. І.Хижняк, досліджуючи таку суперечливу проблему як історія американської і англійської рок-музики, (яку в ті роки радянська влада взагалі не сприймала), переконався в цьому, потрапивши до кола «прихильників буржуазної культури».

Витримавши безпідставну критику, він переконливо показав зв'язок рок-культури і соціально-політичного життя США другої половини ХХ ст., а також ті зміни, що відбулися в цей час у світі (бунт покоління 1960 – х рр.). І.Хижняк зазначав, що рок – це не лише музика, а це спроба створення нової культури, нового стилю життя молоді, намагання розібратися у своєму внутрішньому світі. Це дзеркало моралі соціуму, а також – це і протест проти чинних у ньому соціальних норм. (Хижняк І. А. Парадокси рок-музики. Мифы и реальность. Киев, 1989).

До проблем взаємозв'язку культури і соціуму І.Хижняк повернувся 2014 р. у праці «Рок-н-ролл: реальность и виртуальность в информационном пространстве США и Великобритании...», виявивши спільне і відмінне у країнознавчих підходах до цього феномену в обох країнах. Очима історика, політолога і міжнародника він простежив управління інформаційними потоками в сфері рок-музики, діяльність культурної індустрії, з'ясовуючи, що стояло за політизацією рок-музики, як талановиті рок-виконавці могли стверджувати свою громадянську і життєву позицію (рок у боротьбі за мир, антирасистський рок тощо). І.Хижняк зазначав, що наявність протесту ще не робить музику роком. Рок-музика (як контркультура) не є повною відмовою від минулих культурних цінностей, але є взаємодією з ними і трансформацією, об'єднуючи різні культурні ідеї на рівні осмислення дійсності. Подібний плюралізм стилів, мов мистецтва, світоглядних моделей, на думку Ж.-Ф. Ліотара, можна визначити як «постмодерністське становище» культури, коли реалізується одна із основних ідей постмодернізму – демократизація культури,

відмова від вищих ідеалів. Змінюються правила гри в науці, літературі, мистецтві. Умберто Еко підкреслював: «Постмодернізм – це відповідь модернізму: якщо минуле неможливо знищити ... його потрібно переусвідомити». Отже, нові методологічні підходи були реалізовані І. Хижняком для розроблення концепції: «Культурні процеси в американському соціумі періоду індустріальної і постіндустріальної трансформацій (другої половини ХХ ст.): соціально-політичний вимір».

Важливим напрямком дослідження автора у площині культура-соціум, став аналіз комерціалізації культурного життя, впровадження технологічних новацій, які потужно вплинули на музичну індустрію. І. Хижняк наводить переконливі дані про вплив хайпінгу (поєднання крупних монополій і банків з прибутками культурної індустрії) на рок-музику, на участь рок-зірок у передвиборчих кампаніях президентів США тощо. Гроші стали контролювати цю галузь. Справжні цілі культурної індустрії перейшли в соціально-економічну площину. Окрему увагу І. Хижняк приділив питанням міжнародних відносин, увівши для їх характеристики важливий елемент – субрегіонально-підсистемний, розвиваючи цю ідею в наступних дослідженнях (Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648-1918). Київ, 2009).

Вагомим здобутком вченого стало розроблення концепції «Системні виміри сучасних політичних проблем в інформаційно-комунікативному просторі», а також роботи в напрямку вивчення еволюції цінностей (аксіології постправди і постпорядку) у глобальному середовищі, дослідження питань створення цивілізаційної ідентичності України в умовах глобалізації. Зокрема, було проаналізовано поняття «нація» і компонент етнічної належності. І. Хижняк запропонував нову назву для держави перехідного періоду, опублікувавши такі праці, як «Держава всупереч»: імперативи забезпечення її суверенітету – 20 років потому» (2013) та «Другий етап «Держави всупереч»: уроки Євромайдану VS реалій об'єктивних історичних обставин» (2014).

У фундаментальній монографії І. Хижняка «Від навіки разом до «omnes et singulos» (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили» (Київ, 2018. 416 с.) (автор зазначив, що вона має експериментальний характер) – здійснена перша спроба проаналізувати еволюцію формування регіональних структур, модернізацію як визначальний фактор глобального і регіонального значення, специфіку «гібридної» інформаційної війни тощо. У роботі визначені важливі фактори встановлення геополітичного коду України – її географічне розташування і політична самоідентифікація національної еліти. На думку автора, однією з ключових настанов має стати формула – «omnes et singulos» (разом і окремо) – як відображення дії нового субрегіонального підсистемного утворення, а також як новий тип геополітичної і культурно-цивілізаційної самоідентифікації Незалежної України. Оволодіння автором великого масиву документальних джерел та літератури іноземними мовами, дали змогу йому розробити авторську концепцію становлення та розвитку України в системному протистоянні глобальних полюсів сили, що збагатило українську історіографію працею нового типу.

Професор І. Хижняк належав до того покоління вчених, які в пострадянський період, використовуючи надбання світової історіографії, внесли нове в розуміння самого процесу історичного пізнання. Замість схеми з ідеєю «вторинності свідомості» приходить усвідомлення нерозривного зв'язку і взаємопроникнення матеріальної та духовної сфер у цьому процесі.

Талант вченого поєднувався в особі І. Хижняка з талантом педагога, який читав цікаві змістовні лекції, притягував до себе колег, студентів інтелігентністю, бажанням довершеності. Він залишив по собі добру пам'ять, наукову спадщину, вдячних учнів, які продовжують його справу.